

DEMOKRATI, FOLKRÖRELSE OCH FOLKBILDNING

REFORMATORN SOM VERKTYG FÖR NYKTERHETSRÖRELSEN

Peter Axelsson & Åke Marcusson

Studiecirkel i nykterhetsrörelsens historia

Studiematerial kring Reformatorn

Studiecirkeln är en arbetsform där en grupp deltagare vill lära sig mer om något ämne. Genom att alla deltar på samma villkor – berättar, lyssnar och undersöker – ökar hela gruppens samlade kunskap.

Studiematerialet är upplagt för sju träffar som grund och ger möjlighet att fortsätta ytterligare några gånger.
Reformatorn var IOGT:s tidning under åren 1887-1965. Den finns digitaliserad och är åtkomlig via Kungliga bibliotekets tjänst ”Svenska dagstidningar”.

Innehåll

Demokrati, folkrörelse och folkbildning

- 04 Detta är en studiecirkel
- 06 Träff 1: Utforska digitaliserade dagstidningar
- 10 Träff 2: Tidningar som folkrörelsernas kommunikationsmedel
- 13 Träff 3: Studieförbund och studiecirkeln föds inom nykterhetsrörelsen
- 16 Träff 4: 1902 – ett spännande år för IOGT i Sverige
- 20 Träff 5: Personer som gjort avtryck
- 26 Träff 6: Fortsätt att upptäcka historien
- 30 Träff 7: Efterord - Skriv din förenings historia i tidningsperspektiv
- 32 Vill du starta studiecirkel

DETTA ÄR EN STUDIECIRKEL

Detta häfte är en studiehandledning som ni kan använda som utgångspunkt i era diskussioner och samtal. Det finns inget facit, inget rätt eller fel, bara förslag till frågeställningar och diskussionspunkter. Ni väljer själva om ni vill lägga till frågor, hoppa över frågor eller helt enkelt komma överens om ett annat upplägg.

Studiehandledningen är kopplad till det faktum att Kungliga biblioteket i Stockholm har startat ett projekt med att digitalisera dagstidningar. Reformatorn var IOGT:s tidning, som utkom var fjortonde dag mellan 1887 och 1965. Trots att den inte kom oftare räknades den inom biblioteket som en dagstidning.

TILL STUDIECIRKELLEDAREN

En viktig uppgift för cirkelledaren är att se till att diskussionen utgår från gruppens behov och målsättningen med cirkeln. De samtal ni har ska styras av era behov. Vissa frågor och övningar kan kännas viktigare än andra och kommer att ta längre tid. Andra frågor kanske leder till angelägna stickspår som ni vill ägna tid åt. Om ni har möjlighet att vara flexibla, kan gruppens arbete dra ut på tiden. En annan viktig uppgift för cirkelledaren är att vara uppmärksam på att olika synpunkter kommer fram och att alla får komma till tals. En del grupper fungerar nästan av sig själva, men många grupper kan behöva stöd för att

Som cirkelledare tar du på dig ansvaret för studiecirkelns arbete och funktion.

diskussionerna ska leda framåt och för att inte några deltagare ska dominera för mycket.

Som cirkelledare tar du på dig ansvaret för studiecirkelns arbete och funktion. Du behöver inte ha någon speciell bakgrund eller speciella förkunskaper om digitalisering eller journalistik. Det är gruppen som tillsammans tar fram kunskap och fakta. Gruppen ska planera sitt arbete tillsammans, detta är folkbildningens idé och form. Din roll är att se till att alla kan vara aktiva och bidra. Du ska ge stadga i arbetet. Om alla har läst det aktuella avsnittet i förväg, kan cirkelledaren inleda första träffen med en kortfattad genomgång av materialet och en mer detaljerad genomgång av det avsnitt som är tema för den träffen. Kommande träffar kan cirkeln fördela det uppdraget så att olika deltagare, en och en eller två tillsammans, svarar för en kort genomgång i början. Genomgången syftar till att sätta fokus på frågorna i det avsnitt som ska diskuteras. Men det viktigaste är samtalet och resultatet av detta.

1. UTFORSKA DIGITALISERADE DAGSTIDNINGAR

En dagstidning är inte bara en tidning för dagen utan även för framtiden. Tidningarna ges ut för att berätta vad som hänt just nu, och hos de allra flesta läsare hamnar de redan efter någon dag i pappersinsamlingen. Men många av dagens nyheter är också intressanta för framtida läsare som släktforskare, lokalhistoriker, journalister och många andra.

Kungliga biblioteket (KB) är Sveriges nationalbibliotek. Sedan 1661, då den första pliktlagen kom, samlar KB in allt som ges ut i Sverige. Från början var pliktlagen en censurlag. Allt som trycktes skulle skickas in till kungamakten för att granskas innan det fick spridas över landet. I dag är det tack vare pliktlagen som alla böcker, tidningar, TV-program, radiosändningar, film och musik samlas in och bevaras för framtiden. KB är en statlig myndighet under Utbildningsdepartementet. KB:s samlingar med nationalexemplaren, det vill säga det pliktlevererade materialet, får man bara ta del av på plats i KB:s lokaler.

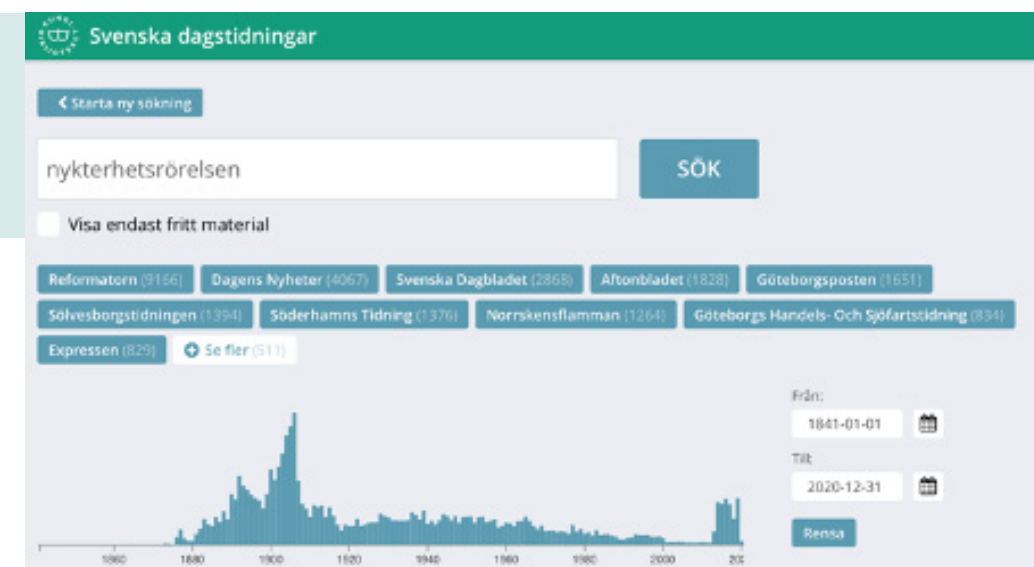
På KB finns cirka 130 miljoner tidningssidor från ungefär 2 600 titlar. Där finns stora tidningar som Dagens Nyheter, Sydsvenskan och Göteborgsposten men även sedan länge nedlagda tidningar som Cimbrishamnsbladet och Åmåls weckoblad. Tillsammans är dessa dagstidningar en fantastisk källa till kunskap. Dagstidningarna är sköra och har begränsad livslängd. Det syns tydligt om man glömt tidningen kvar i solljus några dagar. För att minska på slitaget och därmed öka livslängden, samt för att underlätta för forskarna, började KB redan på 1940-talet mikrofilma dagstidningar. Mikrofilmen sågs då som en fantastisk framtidsmetod. Det mikrofilmade materialet tog betydligt mindre plats, och det gick snabbt att ”spola fram” mellan dagarna. För att hitta en artikel krävdes dock att man tittade sida för sida i sin jakt efter det man letade efter.

Tack vare digitaliseringen och teknikutvecklingen gick KB den 1 januari 2014 över till att scanna alla dagstidningar som pliktlevererades, och en ny söktjänst startade – tidningar.kb.se. Starten hade föregåtts av flera års utvecklingsarbete och pilotprojektet ”Digidaily-projektet” där tekniken testats. Genom att datorn tolkar texten genom OCR-teknik går det att snabbt hitta artiklar med just de sökord man skriver in.

Sedan 2014 digitaliseras alla nytvignna dagstidningar, och samtidigt görs en historisk digitalisering med externa finansiärer. Under utvecklingstiden hade man även digitaliserat den historiska utgivningen av några av de stora tidningarna. Reformatorn är digitaliserad och finns tillgänglig för forskning tack vare att NBV och IOGT-NTO har bekostat det arbetet.

En donation från forskningsstiftelsen Arcadia möjliggjorde digitalisering av samtliga svenska dagstidningar från åren 1734 till 1906 som är fria för alla att läsa på nätet. Scanningen av dagstidningsmaterialet sker hos Riksarkivet i Fränsta utanför Sundsvall.

Söktjänsten ”Svenska dagstidningar” innehåller i april 2020 drygt 27 miljoner digitaliserade sidor, från 1600-talet fram till början av 2020. I tjänsten finns i dag hela utgivningen av Aftonbladet, Dagens industri, Dagens Nyheter, Expressen och Svenska Dagbladet. Dessutom finns ytterligare cirka 900 tidningstitlar som i olika grad har

digitaliserats av KB. Tjänsten fylls ständigt på med både äldre titlar och nytt material för tidningar som fortfarande utkommer. Det tar mellan två och fyra månader från att en tidning kommer ut tills att den finns i söktjänsten.

PROVA ATT SÖKA

Tidningarna når du på tidningar.kb.se. Gå in på sidan och börja utforska möjligheterna. Sök till exempel på ”nykterhetsrörelsen”

På skärmen får du då upp ett resultat ungefär som bilden ovan. Varje

stapel visar antalet träffar som finns i tidningsdatabasen för respektive år. Eftersom det finns mer material digitaliserat fram till 1905 och alla tidningar är digitaliserade från och med 2014 finns det fler träffar för de tidsperioderna.

Du kan om du vill klicka in på respektive år och välja månad och dag. Du kan också välja om du bara vill se resultatet från en särskild tidning. Material som är upphovsrättsskyddat kan du bara läsa på bibliotek som abonnerar på tjänsten. Läs mer om det här nedan.

Utforska tjänsten och samtala om vad ni hittar

Börja att utforska söktjänsten. Skriv in ditt namn, din släktgård, din hemort eller något annat i sökfältet och se vilket resultat du får fram. Berätta för de andra och samtala om resultaten. Har någon hittat något speciellt?

Vad hände dagen när du föddes? Leta fram Dagens Nyheter eller någon annan tidning och titta på förstasidan från ditt födelsedatum. Titta även på dagen efter, för det är ju den som egentligen visar vilka som var de stora händelserna just på din födelsedag. Fortsätt att utforska tjänsten. Tipsa varandra om olika möjligheter. Prova gärna utskriftsfunktionen. Här nedan finns tips om hur du kan förfinas din sökning. Registrera dig som användare (Klicka på ”Logga in” uppe till höger) så kan du börja spara/stjärnmarkera intressanta artiklar som du vill återvända till.

LÄS MER

Tjänsten idag – var finns den tillgänglig?

Tjänsten nås via tidningar.kb.se. Beroende på var du befinner dig visas sedan resultatet på olika sätt. Om du är på ett av de bibliotek som abonnerar på tjänsten ser du sökresultatet och hela tidningssidan. Om du är någon annanstans ser du ett kort utdrag ur texten på sidan och en skiss på hur tidningssidan ser ut. Allt material som är upphovsrättsligt fritt kan du ta del av hemifrån (läs mer nedan).

På söksidan finns överst en meny där det står ”Frågor & svar”. Där kan du hitta en förteckning över var tjänsten är tillgänglig och också vilka tidningar som finns digitaliserade. Där kan man även rapportera problem med tjänsten.

Upphovsrätten – varför 115 år?

I söktjänsten är det fritt att ta del av allt material som är äldre än 115 år. Det kan tyckas vara en mycket lång tid med tanke på att upphovsrättslagen säger 70 år. Anledningen är att det i en dagstidning finns väldigt många olika medverkande – skribenter, fotografer, illustratörer med flera.

En journalist som i 20-årsåldern skrev i en dagstidning i början av 1900-talet levde sedan förhoppningsvis många år till. Genom att titta på bland annat medellivslängd har man kommit fram till gränsen på 115 år. Ett exempel: Journlisten Ester Blenda Nordström, som nyligen blev uppmärksam i Fatima Brenners bok *Ett jävla solsken*, medverkade som skribent i Svenska Dagbladet från 1911 och framåt. Ester Blenda Nordström gick bort i oktober 1948, så det var först för något år sedan som hennes texter blev upphovsrättsligt fria.

Det går dock att teckna avtalslicenser med upphovsrättsorganisationerna för att kunna göra upphovsrättsskyddat material tillgängligt. Under coronakrisen tecknades ett sådant avtal, vilket gjorde det möjligt att hålla hela tidningsdatabasen åtkomlig för alla under en begränsad tid.

► Tips för bättre sökning

Sökresultatet genererar träffar utifrån texten på hela tidningssidan och inte på enskilda artiklar. Texttolkningen av den digitaliserade texten är bra men inte perfekt. Därför är ”Oskarp sökning” och ”Sökning på närliggande termer” viktiga verktyg för att få ett gott sökresultat (se nedan).

SÖKOPERATORER

Använd versaler (stora bokstäver)
AND – alla sökord ska finnas
OR – ett eller flera sökord ska finnas
NOT – utesluter efterföljande sökord

VERSALER OCH GEMENER

(stora och små bokstäver)
Betraktas som samma tecken (utom i sökoperatorerna AND OR NOT)

OSKARP SÖKNING

”~” tildetecken i slutet av ett sökord ger sökresultat som har liknande stavning.
Exempel: quinna~ kan ge sökresultat som quinna, kvinna, quinoa etc.
Dostovjevski~ ger träff på olika stavningar.
Oskarp sökning fungerar inte i frassökning.

SÖKNING PÅ NÄRLIGGANDE TERMER

Då textmassan inte har någon artikelindelning och sökning görs på hela sidor, kan man behöva kräva att de ord man söker på står inom ett visst avstånd från varandra. Detta görs genom att skriva söktermer inom citationstecken följt av ”~” och de antal ord som maximalt får skilja söktermerna åt.
Exempel: ”sickan hasse”~25 ger träff på alla sidor där sickan och hasse står 0-25 ord från varandra.

FRASSÖKNING

Sätt fras inom citattecken
Exempel: ”storgädda på kroken”

TRUNKERA

Trunkera (utgå från ordets rot/grundform)
Använd asterisk (*) för att hitta ord med varierande ändelser.
Exempel: svensk* kan ge sökresultat som svensk, svenskar, svenskarna, svenskarnas etc.
Trunkering fungerar inte i frassökning.

MASKERA

Använd frågetecken (?) för att hitta stavningsvarianter. Varje frågetecken motsvarar ett tecken.
Exempel: ?arin kommer att matcha Carin, Karin etc.

PARENTESER OCH SÖKLOGIK

Gruppering av sökord kan användas för att definiera hur operatorerna uppträder (och därmed bilda underfrågor). Gruppering uppnås via parentes ().
Exempel: (sickan OR carlsson) AND stjärna AND (svartsjuk NOT munter) söker efter alla poster som innehåller antingen sickan eller carlsson, innehåller termen stjärna och ordet svartsjuk men inte ordet munter..

2. TIDNINGAR SOM FOLKRÖRELSEERNAS KOMMUNIKATIONSMEDEL

Folkrörelsernas framväxt i slutet av 1800-talet var ett svar på människornas önskan om att skapa ett bättre liv. Det hade föregåtts av stora omflyttningar och osäkra arbeten i den begynnande industrin i en tid när den tekniska utvecklingen gjorde livet annorlunda. Tågen gjorde entré och tvingade fram en gemensam tid för Sverige. Det skedde 1 januari 1879, samma år som IOGT etablerades i Sverige. Innan dess hade varje stad sin egen tid. Det skilde till exempel 20 minuter mellan tiden i Göteborg och den i Stockholm. Den första ångsågen startades i Tunadal i Medelpad 1850, den första ångbilen kom 1800, den första ångbåten som gick över Atlanten gjorde det 1819, och telefonen kom 1875.

Tryckkonsten har funnits väldigt länge. I Kina och Japan började man tidigt att skära ut typer i trä och sedan lägga på trycksvärta och pressa papper mot träblocken för att skapa en boksida. Det var en tidsödande process, men på den tiden trycktes inte så många böcker i världen. När kungen av Portugal i början av 1400-talet hade sex böcker i sitt bibliotek hade kejsaren av Kina över 4 000 volymer.

Så kom Johan Gutenberg i Mainz i Tyskland. Han lyckades förena olika kunskaper och tekniker för att utveckla tryckkonsten. Gutenberg skapade typer som kunde plockas samman till en typsats på en hel sida, som fick trycksvärta. Fortfarande skulle varje papperssida pressas mot sidan med typerna, men 1811 utvecklade Friedrich König cylindertryckning som metod. Då kunde man trycka volymer av både böcker och tidningar.

De tekniska möjligheterna ökade, och Sverige fick del av vad som utvecklades i Europa. Före folkrörelsernas intåg hade vi fått allmän skolgång, pressfrihet, religionsfrihet, mötesfrihet, näringsfrihet och frihandel. Aftonbladet startade 1830, Dagens Nyheter 1864. Efter cylindertryckning kom 1869 rotationstryck, vilket gjorde att tidningar kunde tryckas i stora volymer till liten kostnad. Pressens era kunde börja, även om man i Eskilstuna Kuriren redan 1840 hade kallat tidningarna för ”den tredje statsmakten”.

Det är i den myllan av teknisk utveckling, stora samhällseliga omändringar och besvärliga sociala förhållanden som folkrörelserna kommer till Sverige. Med idéer om ett bättre samhälle. Med idéer om allmän rösträtt och rimligare levnadsförhållanden. Då behövdes ett forum för att beskriva idéerna för många

människor. Att nå ut med budskapet blev viktigt, och tidningarna blev svaret.

När Olof Bergström den 5 november 1879 startade den första IOGT-logen i Göteborg följdes det av att han, tillsammans med en annan av grundarna, Bengt Strömberg, nästa dag startade tidningen Nordstjärnan. Tidningen Blå Bandet startades 1883 i Sverige redan innan organisationen Blå Bandet bildades.

För många människor blev folkrörelserna med böcker och tidningar en språngbräda till karriär. Ett exempel är Oskar Eklund (1861-1940), som i medierna kallades ”Ordens nydanare”. Hans karriär i unga år är märklig men inte helt ovanlig. 1880, när Oskar är 19 år gammal, blir han medlem i IOGT. Som 20-åring blir han 1881 redaktör för tidningen Svenska Good Templar. 1882 tar han med Blå Bandet som organisation från England till Sverige. 1883, när han är 22 år, startar han och blir redaktör för tidningen Blå Bandet. Året efter, 1884, blir han VD för Oskar Eklunds tryckeri, som

senare blev Svenska Nykterhetsförlaget. Han blev sedermera IOGT:s ordenschef 1906-1909. Tidningen Svenska Good Templar slogs ihop med den hickmanitiska ordensgrenens tidning Reform år 1887. Den nya sammanslagna tidningen fick namnet Reformatorn, och Oskar blev dess redaktör 1889-1906.

När Oskar Eklund fyllde 50 år skrev en tidning om honom: Det torde vara få förutnat att få så helt uppgå i den idé, vilken man redan i ungdomens vår ägnat sin varma kärlek. Godtemplarordens historia är även Oskar Eklunds.

Det sägs att de människor som 1851 bildade IOGT i staden Utica i delstaten New York i USA var typografer. Det var ett framtidsyrke, och den första fackföreningen som bildades i Sverige var typografernas. Vare sig det är sant eller inte med yrkeskopplingen 1851 visar det att tidningar hade utvecklats tekniskt, och att den nya folkrörelsen kunde nyttja dem för sitt syfte att nå många människor. Det är sådant man brukar kalla ”good timing”.

Utforska tjänsten och samtala om vad ni hittar

Diskutera tidningarnas betydelse i ditt liv. Berätta för varandra vilka tidningar ni regelbundet läser och varför ni valt just de tidningarna. Har tidningarna betytt något för dig och för din förening? Använd söktjänsten för att se vad som skrivits om din förening genom tiderna. Berätta för de andra vad du har hittat.

Oskar Eklund har gjort avtryck i nykterhetsrörelsens historia. Han var med och grundade Blå Bandet i Sverige, och han var ordenschef för Tempelriddarorden 1903-1938 och organisationens högste internationelle chef 1938-1940. Använd söktjänsten och sök på hans namn. Berätta för de andra i studiecirkeln vad du har funnit. Kontakta någon medlem i Tempelriddarorden och Blå Bandet för att ta reda på hur de organisationerna använder Oskar Eklunds namn. Berätta för de andra deltagarna.

Vilka tidningar har ni läst inom nykterhetsrörelsen? Finns det någon distriktstidning eller föreningstidning som getts ut och som kanske fortfarande gör det? Om de finns på någon expedition, eller om någon medlem har sparat dem, kan ni kanske ta med dem till

en cirkelträff. Tidningarna ger ofta en bra bild av hur verksamheten varierat under olika tidsperioder.

Använd söktjänsten för att läsa mer om några av de personer som nämns ovan. Vilka tidningar skrev om den ena eller andra personen? Och vad skrevs?

Diskutera vad tidningar betyder idag. Vilka tidningar litar du på och använder som referenser? Vad betyder diskussionerna kring ”fake news” för tidningarnas trovärdighet idag?

LÄSTIPS

Lindberg, Bertil: Det måste bli annat av, sa’ Olof Bergström. Berättelse om ett märkligt levnadsöde i Sverige och Amerika. Stockholm, Sober 1991. (Se särskilt sid 66-77)

I september 2019 rapporterade Accent att Dalarnas äldsta tidskrift, IOGT-NTO:s medlemstidning Vägbrytaren, läggs ned efter 131 år.

<https://accentmagasin.se/nykterhet/vagbrytaren/>

3. STUDIEFÖRBUND OCH STUDIECIRKELN FÖDS INOM NYKTERHETSRÖRELSEN

Sverige hade 1842 fått en folkskola med sex eller sju års undervisning för alla. För högre utbildning fanns realskola och gymnasier. En mycket liten andel av befolkningen fick möjlighet till högre utbildning. I det perspektivet hade fortbildning och utbildning av medlemmar inom IOGT diskuterats länge. Några initiativ hade tagits lokalt. I Uppsala och Lund hade man till exempel startat sommarkurser.

Under 1880-talet hade frågorna om utbildning diskuterats på storlogemöten. På 1890-talet togs frågan om att starta talarskolor upp flera gånger. Under IOGT:s storlogemöte 1893 behandlades frågan om studiekurser och talarskolor, och beslut fattades om att tillsätta en utredning. En kommitté utsågs, med Edvard Wawrinsky, Oskar Eklund och Oskar Petersson, som till nästa storlogemöte skulle utreda och pröva studiekurser och talarskolor. Det skulle ske främst genom att man kontaktade ledare för Godtemplarorden i USA och England, som redan hade studiekurser. Man skulle också undersöka formen i de utbildningar som gjordes av den amerikanska Chautauquarörelsen, och man skulle titta på sommarkurserna i Uppsala och Lund. IOGT International hade redan 1885, vid sitt världsmöte i Birmingham, rekommenderat de nationella organisationerna att starta studiekurser.

SVERIGES ÄLDSTA STUDIEFÖRBUND BILDAS

Vid IOGT:s storlogemöte i Göteborg den 2-6 juli 1894 lämnade kommittén sin rapport. Den behandlades i litteraturkommittén och finanskommittén, och den 6 juli fattades beslutet: Storlogemötet följde utskottets förslag om att avslå förslaget till talarskola men bifalla förslaget till studiekurser med 333 röster mot 44. Finanskommitténs förslag om ett anslag på 250 kronor bifölls också. Till studiedirektor valdes

enhälligt Johan Bergman, och till studiekommitté valdes Edvard Wawrinsky, Oskar Petersson, Johan Ahlén och Alfred Alström. Ersättare blev Anders Pers och V A Rinander. Detta beslut innebar bildandet av det som senare fick namnet Godtemplarordens studieförbund och som 1971 slogs samman med Nationaltemplarordens studieförbund, Blå Bandets studieförbund och den dåvarande federationen NBV till Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV). Det äldsta studieförbundet i Sverige grundades alltså den 6 juli 1894.

Mötet refererades i Reformatorn, i det nummer som utkom den 12 juli 1894.

STUDIEKURSER ELLER EN SKOLA FÖR VUXNA

Studiekurserna tänktes fungera med två linjer, en obligatorisk nykterhetslinje och en frivillig allmän linje. En studiekurs skulle bildas av en eller flera loger, och man skulle anta stadgar för studieverksamheten. När en loge beslöt att arrangera en studiekurs antogs stadgarna, och en lokal kommitté med fem medlemmar utsågs för att organisera verksamheten.

I stadgarna angavs till exempel att ”Inga religiösa eller politiska tvistefrågor må behandlas”. Verksamheten var seriös och upplagd på ett sätt som liknade en skola. Stadgarna föreskrev också till exempel att ”Icke heller må i förening med dess verksamhet förekomma något sådant, som är mindre förenligt med allvarligt studiearbete”.

De två linjerna försågs med litteraturplaner. Nykterhetslinjen hade fyra studiematerial:

- Johan Bergman: Hvad vill den moderna nykterhetsrörelsen
- Johan Bergman: Den svenska nykterhetsrörelsen
- Magnus Huss: Dryckenskapen och dess följder
- G Sandbärg: Rusdryckerna, statistiska bidrag

Allmänna linjen hade tio litteraturanvisningar:

- C Wallis: Hälsovårdslära
- E Hildebrand: Lag och rätt
- A Svensson: Öfverläggningar och beslut
- G Alden: Formulärbok
- E Tegnér: Fritjofs saga
- E Tegnér: Axel
- J L Runeberg: Fänrik Ståls sägner I-II
- J O Wallin: Dödens ängel
- C J L Almqvist: Kapellet
- V Rydberg: Dikter och Romerska sägner

Att man hade en allmän linje motiverades i storlogens beslut, av kommittén, med att Godtemplarorden skulle ses som en ”allmänt uppfostrande institution”.

Motiveringen för att skönlitteratur skulle ingå i kurslitteraturen var att man ansåg att få bildningsgrenar ägde en så direkt bildande och utvecklande natur som just skönlitteratur. Därför kunde den ses som en injektion till ”upplivandet av logearbetet”. Kommittén hade skissat på flera olika sätt att få del av kunskapen. Antingen självstudier efter anvisningar av studieledaren eller också inrättande av så kallade studiecirklar med 10-15 deltagare.

De som så önskade kunde få ”pröfvning av det genomgånga och ett intyg därom”.

PROBLEM MED STUDIEKURSERNA

I förhållande till det växande antalet medlemmar i IOGT startades ganska få studiekurser. Men de som kom igång var långa med hela terminer och vanligtvis två träffar i veckan. Medlemmarna förutsattes vara aktiva i arbetet i sin egen loge, betala sin kvartalsavgift där och dessutom vara aktiva i studiekursen och betala en avgift där. Många medlemmar var arbetare och också engagerade i den nyligen startade

fackliga rörelsen, som också ofta hade veckomöten. Det är lätt att förstå att många deltagare i studiekurserna hade svårt att delta regelbundet i alla dessa möteskvällar och andra aktiviteter.

1899 rapporterades att 57 studiekurser startat runt om i landet, varav bara 28 hade fullföljts. Antalet deltagare var vid starten i genomsnitt 23 men hade vid slutet minskat till 14. År 1900 startade 30 studiekurser och 17 fullföljdes, 1901 startade 29 varav 21 fullföljdes.

Det förutsattes att medlemmar som var lärare skulle leda studiekurserna på kvällarna. En av veckoträffarna låg ofta på en söndag. Tanken var att en studiekurs skulle pågå 8-9 månader om året i flera år. Det blev alltså en sorts vuxenskola med katederledd undervisning. Det ställdes stora krav på engagemang hos dem som skulle klara allt detta

Lund var en av de orter där studiekurser praktiserades. Oscar Olsson studerade på universitetet där och deltog aktivt i den första studiekursen. Under studietiden inspirerades han av Hans Larsson, som pläderade för att man i inlärninng måste förstå helheten för att se delarna i den, och att när man förstår delarna så formas en helhet. Det tog Oscar med sig in i studiekurserna. 1899 tog han sin fil kand-examen,

och därefter ledde han studiekursen/studiecirkeln nr 1 i Lund fram till våren 1902. De erfarenheter han fick som ledare i studiekursen skildrade han sedan i två artiklar i Reformatorn i april 1902. Problemen beskrev han i en artikel på första sidan i det nummer av Reformatorn som utkom den 10 april 1902.

STUDIECIRKELN BILDAS

Den andra artikeln publicerades den 17 april 1902, och det är den som utgör startpunkten för studiecirklar som vi känner till dem idag.

Oscar Olssons reformförslag hade två delar. En del gällde hur studiecirklarna, det var så han ville benämna de nya studiekurserna, skulle fungera och arbeta. Den andra delen handlade om att studiecirklarna skulle hjälpa till att bygga upp föreningsbibliotek.

Målet med studiecirklarna förklarar Oscar i artikeln så här: De ska utföra vad studiekurserna äsyftade men inte maktade. Varje studiecirkel ska för arbetaren bli en upplysningshärd så god som en folkhögskola.

Så här beskrev Oscar Olsson i artikeln att studiecirkeln skulle fungera:

- En studiecirkel får ej ha mindre än fem och ska helst ej ha mer än 30 medlemmar. Överstiger antalet 40 bör cirkeln delas i två.
- Till varje cirkel inköpes minst lika många böcker som cirkeln har deltagare, helst ett par till. De inköpta böckerna bör representera så många bildningsgrenar som möjligt inom populärvetenskap, religionsfilosofi, stats- och samhällslära, historia och sist men inte minst skönlitteratur.
- Studiecirkeln kan inte upplösas så länge fem personer finnas som vilja uppehålla arbetet.
- Studiecirkelns kassa får endast användas till hyra, bokinköp samt arvode åt lärare och föreläsare.
- En studiecirkel bör arrangera ett samkväm minst en gång i månaden.
- Inom dessa gränser får studiecirkeln ordna sitt arbete hur den behagar.

När studiecirkeln hade avslutat sitt arbete lämnades böckerna till föreningens bibliotek. Det innebar att fler medlemmar kunde läsa samma litteratur. Det finns undersökningar som visar att varje bok, tack var den här konstruktionen, i genomsnitt lästes en och en halv gång till. Efter tio år hade 3 154 studiecirklar rapporterat fullföljda, och över 3 000 föreningsbibliotek hade skapats med mer än 256 000 volymer. Och studiecirkeln fungerar fortfarande i vårt land och når nästan hela befolkningen. Oscar Olssons reform 1902 blev alltså en riktig succé.

Utforska tjänsten och samtala om vad ni hittar

Använd sökfunktionen och leta rätt på artiklarna från 10 och 17 april 1902 i Reformatorn. Läs dem och diskutera innehållet. Vad tror ni att reformen med studiecirklar hade för betydelse för de många medlemmarna i logerna?

Använd sökfunktionen och välj ordet ”studiecirkel” för att se hur cirklarna har beskrivits i olika tidningar. Finns det några lokaltidningar med koppling till er hembygd? Titta i så fall särskilt på dem, och se vad de har skrivit om studiecirklar genom åren.

Sök via internet efter Folkbildningsrådets årliga redovisning av hur många studiecirklar som rapporteras av de befintliga tio studieförbunden, och hur många personer som deltar i de olika grenarna av dagens folkbildning, studiecirklar, annan folkbildning och kulturarrangemang. Diskutera vad ni tycker att folkbildningen har för betydelse i dagens samhälle.

Hur har cirkelverksamheten varierat inom era föreningar under åren? Är det några studiesatsningar som ni minns särskilt?

4. 1902 – ETT SPÄNNANDE ÅR FÖR IOGT I SVERIGE

Inte nog med att studiecirkeln föddes år 1902. Det var dessutom nordiskt nykterhetsmöte i Stockholm den 9-13 juli, storlogemöte för IOGT Sverige den 14 juli och världskongress den 8-16 juli för den Internationella organisationen, också den i Stockholm. Det var förstås en stor organisatorisk utmaning, men svenskarna lyckades väl med uppgiften, om man får tro referaten i Reformatorn.

Och det finns fler intressanta händelser att läsa om från det året.

JOHN JAMES HICKMAN AVLED 1902

Vid midsommartid publicerades i många tidningar runt om i Sverige en artikel om att överste John James Hickman hade avlidit i Columbia, Missouri, USA. Bakom den noteringen döljer sig en viktig del av IOGT:s tidiga historia – sönderslitningen 1876 och återföreningen i maj 1887. Kampen mellan Maliniter och Hickmaniter som brukar beskrivas som IOGT:s stora rasfråga.

J J Hickman var född 1839 i Lexington i delstaten Kentucky i USA. Som 28-åring blev han 1867 medlem i IOGT, och där blev han snabbt upptäckt som god talare och god organisatör. Redan året efter, 1868, valdes han till ordenstemplar, ordförande, i sin loge South Carrollton i Muklenberg County i västra Kentucky. Snart därefter valdes han till deputerad för delstaten och flyttade till Louisville. I oktober 1868 bevisade han sitt första storlogemöte i Kentucky och valdes till GWCT, Grand Worthy Chief Templar. Han blev den förste heltidsanställda ordföranden med 3 000 dollar i årslön och ”ärvde” en storloge med ca 3 000 medlemmar i 60 arbetande loger. När han avgick efter tre år hade storlogen 25 000 medlemmar i 500 arbetande loger. Det skrevs om honom

att han var: en man med kraftig kroppsbyggnad, stark själ och jämna vanor, gedigna egenskaper. Han var av naturen danad till ledares ledare.

Det här var tiden efter det stora amerikanska inbördeskriget 1861-1865, när 11 delstater i söder som vill behålla slaveriet bröt sig ur den amerikanske federationen och bildade en egen. Kriget vanns av nordstaterna, och slaveriet avskaffades rent juridiskt. I de södra delstaterna fanns dock synsättet kvar att den vita rasen var överlägsen den svarta. Hickman hade inte deltagit i kriget men utnämndes 1873 av guvernören i Kentucky till stabsadjutant med överstes rang som en hedersbetygelse.

Före kriget hade IOGT i USA flest medlemmar i de nordöstra delstaterna. Men efter kriget hade tillströmningen av nya medlemmar varit störst i södra USA. Kentucky fungerade som ett gränsland till södern, och Hickman reste under hela sitt liv regelbundet i södern för att rekrytera medlemmar och starta loger. Spänningarna mellan nordstater och sydstater fanns kvar efter kriget och genomsyrade

diskussioner och debatter inom IOGT. Vid de internationella kongresserna var frågan om medlemskap för afroamerikanerna uppe under hela 1870-talet.

Storlogerna i södern hade genomgående bara vita medlemmar, och Hickmans idé var att rekrytera och starta egna loger för svarta medlemmar. Det gav upphov till den stora schismen inom IOGT. Nordstaternas storloger och Joseph Malins, GWCT i England, hävdade på den internationella kongressen 1876 att alla medlemmar hade samma rättigheter oavsett, religion eller hudfärg. Hickman hade blivit president för världsstorlogen, Right Worthy Grand Lodge, RWGL, och den accepterade inte detta. Och nu fanns en majoritet av storlogerna i sydstaterna. Joseph Malins lämnade världsstorlogen för att tillsammans med storlogerna i norr och Europa bilda en egen internationell organisation, RWGL of the world. Medlemsmässigt fanns ca två tredjedelar av alla medlemmar i storlogerna i utbrytargruppens lokala loger.

Under första delen av 1880-talet gjordes flera försök till närmanden mellan de två internationella storlogerna. Båda grenarna började tappa medlemmar,

delvis på grund av schismen. Nu hade John B Finch blivit Chief Templar i RWGL, och han blev pådrivande för att avsluta den stora schismen.

I maj 1887 hölls en kongress i Saratoga Springs i delstaten New York, där de båda grenarna förenades, och John B Finch blev GWCT i den sammanslagna organisationen.

VÄRLDSSTORLOGENS MÖTE HÅLLS I STOCKHOLM

1885 hade ett världsstorlogemöte hållits i Stockholm. 17 år senare fick Sverige möjligheten igen, och den 8-16 juli 1902 hölls alltså det mötet. Det var samma år som IOGT i Sverige hade blivit den största storlogen i världen med över 100 000 medlemmar. Och medlemstalet fortsatte att växa. I Reformatorn uppmanades medlemmar att resa till Stockholm och delta i de olika mötena. Den svenska Godtemplarordens betydelse märktes också genom att Riksdagshuset hade upplåtits för de olika mötena och att Operan för första gången hade upplåtits för ett folkrörelsemöte. Välkomstfesten tisdagen den 8 juli ordnades på Operan, där utrikesministern höll öppningsanförandet.

Många kom resande med båt till Malmö för att sedan fortsätta med tåg upp mot Stockholm. På varje station som tåget stannade vid samlades godtemplare för att sjunga och hälsa de resande ombuden välkomna till Sverige.

Torsdagen den 10 juli arrangerades en ”lustfärd” med ångaren Ekolsund från Slottet i Gamla stan till Saltsjöbadens restaurang. Lustfärden tog två timmar, och hedersgäster var de utländska ombuden. Om några utländska gäster som inte var ombud

Civil War 1912 Source: Wikimediacommons, The Civil War through the camera

Inför marschen såldes ett speciellt demonstrationsmärke för 5 öre. Man ville att alla som deltog i demonstrationståget skulle bära ett sådant märke.

eller svenska medlemmar ville delta fick de betala 6 kronor för middag och båttur. Återresan skedde med tåg. Det var vid avslutningen av den middagen som världsstorlogens ledare Joseph Malins överlämnade en gåva till den nationella arrangören i form av en ordförandeklubba och medföljande låda, båda tillverkade i cederträ, på uppdrag av logen nr 1 i Jerusalem. Det är den ordförandeklubban som fortfarande används på IOGT-NTO:s kongresser. Klubban överlämnades med gratulationer till IOGT i Sverige, som blivit den största medlemsorganisationen, och som ett minne av arrangemangen i Stockholm sommaren 1902.

DET NORDISKA NYKTERHETSMÖTET 9-13 JULI

Parallellt med världsstorlogens möte hölls alltså ett nordiskt nykterhetsmöte. Fredagen den 11 juli arrangerades under sen eftermiddag och kväll en gemensam utflykt med inhyrda båtar till Drottningholm. Syftet var att delegater i de båda mötena skulle få en chans att lära känna varandra.

Under söndagen arrangerades också, gemensamt för alla mötena, ett ”nykterhetsfolkets demonstrationståg”, där man med fanor och musik tågade från Norra Bantorget längs Tunnelgatan, Drottninggatan, Klarabergs- och Hamngatorna, Nybroviken och Strandvägen fram till Djurgården och Skansen. Barnens tåg och Vita Bandets tåg utgick från Strandvägens början. På Skansen hölls en nationell folkfest med anledning av de stora nykterhetsmötena, och arrangör för festen var styrelsen för Skansen. Inför marschen såldes ett speciellt demonstrationsmärke för 5 öre. Man ville att alla som deltog i demonstrationståget skulle bära ett sådant märke.

SVERIGE STORLOGES 23:E ÅRSMÖTE 14 JULI

Det minsta mötet, i tid men inte i antal deltagare, var Sveriges Storloges 23:e årsmöte. Det hölls i KFUM:s lokaler på Birger Jarlsgatan 35 måndagen den 14 juli. Efter öppnandet kl 10.00 skedde intagning till storlogegraden, upprop av ombud och val.

Mycket fanns att avhandla, och mötet pågick till klockan 23.00. Till ledamöter i den permanenta

ungdomskommittén valdes Ernst Strandman, Nils Helger, Edla Gustafsson och V Algren. Oscar Olssons förslag (se ovan) om en reformering av studiekurser till studiecirkel hade lämnats in som motion till storlogemötet. Beslutet blev att remittera motionen till studiekommittén med en anmodan att ”i mån av omständigheterna taga hänsyn till densamma, enär litteraturkommittén ansåg, att den inte skulle ingripa i studieverksamhetens detaljer utan lämna dessa till studierektor och studiekommitté.”

CAN:s föregångare CFN hade bildats 24-25 augusti 1901, och storlogen beviljade nu ett anslag på 1 500 kronor till verksamheten. Hälsningar framfördes från Järnvägsmännens Helnkyterhetsförbund, som hade bildats 1901 och strax före storlogemötet, den 28-29 juni, hållit sitt första förbundsmöte.

Utforska tjänsten och samtala om vad ni hittar

Använd sökfunktionen och leta rätt på artiklarna om de olika nykterhetsmötena i Stockholm från 3 juli 1902 i Reformatorn. Läs artiklarna och diskutera innehållet. IOGT hade 1902 över 100 000 medlemmar. Vad tror ni att festligheterna med tre stora nykterhetsmöten betydde för deras aktiviteter hemmavid?

Använd sökfunktionen för den 3 april 1902, och välj ”Svenska Läkare nykterhetsförening” i Reformatorn för att se hur uppropen om bildandet såg ut. Kan ni hitta mer om läkarnas försök att bilda en nykterhetsförening? Vilka andra nykterhetsorganisationer känner ni till i gruppen? Gula bandet? Röda bandet som Gustaf Fröding startade?

Använd sökfunktionen och sök på J J Hickman. Se om ni kan hitta vad andra tidningar än Reformatorn skrev om hans död. Sök också på ”Hickmaniter”. Joseph Malins var internationell chef 1902. Han avled 1926. Använd sökfunktionen för att se vad svenska tidningar skrev om honom 1926. Sök särskilt i Reformatorn efter olika artiklar om honom.

1902 var IOGT så väl etablerat i Sverige att det förekom såväl godtemplarbröllop som godtemplarbegravningar. När bildades er förening? Finns det några notiser i Reformatorn från föreningens första år?

Vilka andra år kan ni undersöka som var speciella? Förbudsomröstningens år 1922? Den 1 januari 1925 började de första radiosändningarna. Finns de omnämnda i tidningarna?

5. PERSONER SOM GJORT AVTRYCK

Hon kämpade mot barnaga, för kvinnlig rösträtt, för gifta kvinnors rätt att vara myndiga och för freden.

I ett digitalt material, som de svenska dagstidningarna och Reformatorn, är det ganska enkelt att söka på personnamn. Men det finns förstås många människor som har samma eller liknande namn, så det gäller att sortera in fler begrepp eller att kombinera med årtal eller avgränsa till vissa tidningar. Vi tror att det kan berika studiecirkeln att försöka hitta personer som gjort avtryck. Så här kommer några exempel, fyra personer som gjort stort avtryck på oss som skrivit studiematerialet.

ELLEN KEY

Ellen Key föddes 1849 på Sundbyholms herrgård i Gladhammar vid sjön Maren, en mil sydväst om Västervik. Hon dog 1926 på sin gård Strand vid södra sluttningen av Omberg vid Vättern. Ellen Key var den andra kvinnan att få tala på ett första maj-firande på Gärdet i Stockholm 1894. Hon var ”folkbildarnas folkbildare” och ägnade hela sitt liv åt att skriva brev,

1909 Poster - Votes for Women Source: Wikimediacommons, Hilda Dallas

böcker, artiklar, pamfletter och småskrifter. Hon deltog i debatter och höll föredrag runt om i Sverige och i många europeiska länder. Ellen Key var en av grundarna till Nya Idun 1885 och Tolfterna 1892. Hon var också mycket kontroversiell, ständigt på resa, och skapade ofta heta debatter. Hon kämpade mot barnaga, för kvinnlig rösträtt, för gifta kvinnors rätt att vara myndiga och för freden. Selma Lagerlöf skrev i ett brev till Ellen Key, när Ellen hade rört upp en riktig folkstorm genom ett inlägg i unionsfrågan i maj 1899: Däremot tror jag bestämt att du har rätt, när du säger, att du härstammar från gamla vikingakungar. Du kan ej lefva utan strid ..., du är just en gammal viking. Det är nog mycket nyttigt för en sådan att ibland hvila ut som fredsapostel.

Den 12-17 juli 1911 hölls Internationella kvinnorösträttsalliansens kongress i Stockholm, och Idun gav ut ett kongressnummer med en serie artiklar under samlingsrubriken Hur jag blev rösträttskvinna. Till den bidrog också Ellen Key, som beskrev hur hon på 1870-talet satt på andra kammarens läktare och åhörde debatterna. Hennes pappa Emil hade 1866 varit med och grundat Lantmannapartiet tillsammans med två andra. Och när tvåkammarssystemet infördes det året blev Emil riksdagsledamot. Nu skrev Ellen att hon då hade slagits av att hon skulle kunna namnge minst ett tjog kvinnor som kunde ha gjort mer nytta i riksdagen än många av de män som satt där.

Ellen Keys engagemang för kvinnors rösträtt hade börjat med att hon på ett rösträttsmöte för män under 1890-talets första år yrkat på rösträtt även för kvinnor. Hennes tes i rösträttsfrågan var att just därför att kvinnan är väsensskild från mannen måste hon få rösträtt för att bevaka sina egna intressen och samtidigt influera hela samhället.

1895 gav hon ut Missbrukad kvinnokraft som egentligen var en varning, eftersom hon ansåg att kvinnorörelsen blivit fientlig mot det kvinnliga, mot det som

särskiljer kvinnan från mannen.

Ellen Key arbetade tidigt med folkbildning. Hon var engagerad i Stockholms arbetarinstitut, och hon påverkade Oscar Olsson i hans syn på folkbildningen. Hon förstod att det fanns kraft i att människor kom samman i mindre grupper och under ordnade former kunde diskutera sin livssituation. Hon tilltalades också av Oscars syn på skönlitteratur som en spegling av livet, och att livet blir lättare att förstå genom skönlitteratur.

Hennes engagemang för folkbildning bottnade i stark kritik mot skolan. Hon menade att den i för stor utsträckning bara hänvisade till fakta,

Ellen Key c. 1907 Source: Wikimediacommons, Selma Jacobsson

medan folkbildningen beskrev en process hos människorna. Hon hävdade att målet med skolan borde vara att uppnå bildning. I skriften Själamorden i skolorna skrev hon:

... fakta halka ur allas minne – och fortast ur deras, som läst efter mixtur- och teskedssystemet. Men bildning är lyckligtvis icke blott kunskap om fakta, utan – enligt en ypperlig paradox: ”det som är kvar, sedan vi glömt allt, hvad vi lärt.” Ju större rikedom af dylikt kvarstannande gods, ju större är behållningen av ett studium: ju fler inre bilder, vibrerande känslor och tankeförbindelser, ju mera utveckling hafva vi af ett studium vunnit för vår personlighet.

JALMAR FURUSKOG

Karl Jalmar Furuskog föddes 1887 i Järnboås i Örebro län och avled 1951 i Filipstad. Redan i gymnasiet blev han medlem i Godtemplarorden, och han blev snart en centralgestalt inom nykterhetsrörelsen. Furuskog har ofta kallats ”Godtemplarordens främste ideologiske banérförare”. Som sådan skrev han ledare i Reformatorn under drygt 30 år. Även om han kom från ett frikyrkligt hem ledde hans engagemang till ”en sekulariserad kulturradikalism” (enligt Svenskt Biografiskt Lexikon). Nykterhetsrörelsen och folkbildningsarbetet stod i centrum för hans engagemang, samtidigt som han arbetade som lärare.

Från 1907 tjänstgjorde han som lärare i en nystartad folkhögskola i Säffle, 1910–11 vid Gotlands läns folkhögskola i Hemse och 1911 vid Värmlands läns folkhögskola. Parallellt med sitt arbete på folkhögskolorna hade han tagit sin fil kand i Uppsala 1910 och fil mag 1911. Han doktorerade i Lund och blev klar där 1924. Från 1914 till 1920 tjänstgjorde han vid läroverket i Vadstena, och 1920 blev han rektor för samrealskolan i Filipstad.

Parallellt med arbetet i skolan engagerade han sig i det socialdemokratiska partiet och var ledamot i stadsfullmäktige först i Vadstena och sedan i Filipstad. Han var en flitig skribent och en lysande föreläsare som

höll hundratals föreläsningar i nykterhetsföreningar och föreläsarföreningar.

Han höll också i Godtemplarordens talarskolor. Före kulturministern Bengt Göransson brukar ofta hänvisa till den grundläggande kunskap i talarteknik han fick på en kurs med Jalmar Furuskog. Grundtesen var enkel och hade tre delar, berättar Bengt Göransson: Jalmar menade att ett föredrag ska inledas med att man berättar vad det ska handla om, därefter ska man hålla just det föredraget, och som avslutning ska man berätta vad föredraget har handlat om.

Jalmar Furuskog skrev flera böcker. Hans gradu- alavhandling (doktorsavhandling) De värmländska järnbruksbygderna följdes av ett flertal skrifter och artiklar med kulturgeografiskt innehåll. Det stora populärvetenskapliga arbetet Vårt Land från 1944 har betytt mycket för undervisningen i Sveriges geografi, liksom också arbetet Det svenska järnet genom tiderna.

Bland de skrifter som behandlade nykterhetsfrågan kan nämnas Fram till förbudet 1920, Världen är vårt fält, 1927 och Varför just Godtemplarorden? 1933. Men han skrev också skönlitteratur. Från 1943 kan man notera Lucias vandring och Sju nutidssagor. Från 1944 finns De sju solstrålarna och andra sagor. Han skildrade folkrörelsernas genombrott i arbetet En stormig tid 1949 och De unga åren 1951.

Jalmar Furuskog fick flera politiska uppdrag. Han var sekreterare i 1911 års nykterhetskommitté och ledamot i 1944 års nykterhetskommitté. Han var också sakkunnig för ämnet geografi hos 1918 års skolkommitté. Från 1947 var han ordförande i Radionämnden. Han satt förstas också i Godtemplarordens högsta ledning, Verkställande Rådet

EMELIE RATOU

Hon föddes den 8 maj 1862 som Emelie Gustavsson, tog sitt nya efternamn Ratou som tjugoföråring och

avled 1948. Emelie Ratou blev mycket aktiv i flera framväxande folkrörelser, först i IOGT och senare i rösträttsrörelsen. Ofta beskrivs hon som nykterist, publicist och rösträttsaktivist. En period arbetade hon som resetalare för IOGT, och hon var den första kvinnan som fick tala vid första maj-firandet på Gärdet i Stockholm. Hon anslöt sig till det Frisinnade partiet och kom som enda kvinna in i den första folkrikdagen.

Anna Carlstedt, tidigare förbundsordförande för IOGT-NTO, brukar ofta använda en liknelse som Emilie Ratou själv använde för att visa på folkrörelsens kraft: En snöflinga är ensam helt kraftlös, men tätt sammanflätade med andra snöflingor kan hon både försätta berg och stoppa lokomotiv. Det visar att hon var en god talare som förstod att använda liknelser för att förstärka sitt budskap.

Emelie Ratou var utbildad lärare och blev efter sekelskiftet engagerad i folkbildningen. Hon blev mycket provocerad av att såväl IOGT som folkbildningen var så starkt mansdominerade. IOGT hade sina fina ideal om att män och kvinnor skulle vara jämställda, men i praktiken dominerade männen i beslutsfattandet

och nöjesaktiviteterna, medan kvinnorna hänvisades till att ta hand om kaffekokningen. Den ordningen var inte acceptabel för Emelie Ratou, och år 1900 startade hon Vita Bandet, en nykterhetsorganisation för kvinnor.

Vita Bandet växte rekordsnabbt under Emelies ledning och blev i början av 1900-talet den mest kända kvinnoorganisationen i Sverige. Organisationen var till exempel större än Fredrika Bremer-förbundet. Som folkrörelsepijonjär och politiskt aktiv såg hon de stora behov som fanns i samhället. Hennes entreprenörsanda ledde till att Vita Bandet startade så kallade barnkrubbor (idag förskolor) och sommarkolonier för barn. Hon inrättade också systugor och läsestugor. I början av 1900-talet placerades många barn i barnhem som samhället hade startat. Men det fanns ingen utbildning för den personal som behövdes där. Så Vita Bandet startade Sveriges första barnskötarutbildning.

De startade också semesterhem och vilohem och ett mödrahem för nyblivna mammor som inte hade någonstans att ta vägen med sina ”oäkta” barn. Vita Bandet öppnade övernattningshem där

Photo of Montana Woman's Christian Temperance Union 1916 in Helena Source: Wikimediacommons, copyright: USA

prostituerade kvinnor kunde få tvätta sig och sina kläder, få hjälp med sjukvård, bostad och jobb. Och de startade alkoholisthem för kvinnor.

De här verksamheterna drevs som icke vinstdrivande företag i en tid när kvinnor inte fick driva företag. Emelie Ratou såg också till att Vita Bandet startade kommersiella företag, oftast caféer och alkoholfria restauranger. Och det i en tid när alkoholservice inte behövde tillstånd men en alkoholfri restaurang behövde det för att servera te, kaffe och mjölk. Vita Bandets restaurang i Slottsskogen i Göteborg drevs ända fram till 1986.

Den folkrörelsetradition som Emelie Ratou byggde upp var en grundsten i det vi idag kallar välfärds-samhället. Hennes folkbildningsinsatser i studiecirk-lar och kurser handlade ofta om sexualkunskap, mat-lagning, hygien, hushållsbudget och alkoholpolitik.

GÖSTA VESTLUND

Gösta Vestlund föddes den 15 juni 1913 i Amsbergs församling i Dalarna. Han brukar beskrivas som ped-agog, författare och debattör. Som ung kom han till Sigtuna folkhögskola, där han fick möjligheten till en så kallad friplats på Sigtunastiftelsens Humanistiska läroverk och kunde ta studenten. Därefter utbildade han sig till lärare vid Uppsala universitet. 1984 utsågs

han till hedersdoktor vid Linköpings universitet efter ett arbetsliv inom folkrörelser och folkbildning.

Gösta arbetade som lärare på Brunnsviks folkhög-skola och Marieborgs folkhögskola men var också under en period lärare på Sigtunastiftelsens Hu-manistiska läroverk. Där hade han bland andra den blivande statsministern Olof Palme som elev.

Under fyra år, 1952-1956, arbetade Gösta Vestlund för Svenska Arbetsgivarorganisationens personal-administrativa råd. Från 1956 till 1978 var han folkhögskoleinspektör och undervisningsråd på Skolöverstyrelsen. I slutet av den perioden, 1976-1977, arbetade han som rådgivare åt myndigheter i Tanza-nia vid uppbyggnaden av ett folkhögskoleväsende där.

Aktiv i såväl arbetarrörelsen som nykterhetsrörelsen och med folkbildning i fokus har Gösta Vestlund skrivit många böcker. För Industrins upplysningstjänst skrev han 1949 Arbetsglädjens problem. 1984 skrev han Välfärd och demokrati, med underrubriken Förening-slivet och folkbildningsarbetet som medborgarskolor i välfärdssamhället för ABFs småskrifter. Brevskolan gav 1996 ut Folkuppfostran, folkupplysning, folkbild-ning, och 2010 gav Sober förlag ut en ny upplaga av den.

När Gösta Vestlund 1952 blev den nystartade folkhög-

skolan Tollares förste rektor, tog han med sig tankar-na på att demokrati måste finnas på alla nivåer, så att människor möts på likvärdiga grunder. Målet var, säger Gösta Vestlund, att skapa en arbetsgemenskap på demokratisk grund. Han menar att det är samtalet som är instrumentet för demokratin. Så på Tollare införde han att alla skulle säga du till varandra för att komma på jämställd grund. Det var inte vad man lärde sig på lärarutbildningen på den tiden, men för Gösta var det en symbolfråga för att skapa och träna demokrati. På Tollare inrättades en skolstämma med rektor, lärare, elever och skolpersonal – och med en elev som ordförande. Han inrättade också en skol-nämnd där rektor var ordförande. På så sätt byggdes en arbetsgemenskap upp på skolan som involverade alla på ett likvärdigt sätt, även om de hade olika upp-gifter.

Gösta berättade gärna om hur viktigt det är att man sitter i en cirkel i undervisningen, så att alla kan se varandra. Samtalet, påpekar han ofta, måste föras på jämställd grund, och då måste man också kunna se ansiktsuttryck och känslouttryck hos varandra. Han lyckades övertala en möbelhandlare att till lärosala-rna tillverka bord som var vinklade så att de, när man satte ihop dem, bildade en cirkel där alla kunde se varandra.

Gösta Vestlund upptäckte mycket tidigt professor Ulrich Beck i München som i boken Individualization skrev att ”demokratin måste demokratiseras”. Poli-tik kan inte vara enbart rationell, den måste också bli emotionell, hävdade Beck. Göstas betoning av att samtalet är grunden för demokratin återkommer i Becks skrivning: Det är viktigare att lyssna, vara rät-tvis och intresserad, möta intressen och skapa för-troende.

Gösta har i olika publikationer uttryckt sin oro för förändringar i partisystem som minskar förtroendet för politiken, och han noterade att många folkvalda hoppar av efter en kortare tid i riksdagen eller kom-munfullmäktige. I medlemstidskriften för Föreningen för folkbildningsforskning skrev Gösta: Vi är på väg från en partidemokrati med trogna och lojala med-lemmar till en publikdemokrati där väljarna gör egna

val och bryr sig mindre om partier och ideologier.

Både Ulrich Beck och Gösta Vestlund hävdar att demokrati inte bara får bli ett styrsystem. Det måste vara en livsform, som präglas av maktodelning och av likvärdighet som stärker tillit. De råd de båda ger till dagens politiker är: Lyssna, var rättvis, visa intresse, var öppen för andras intressen, skapa förtroende. Att lyssna betyder att lyssnaren kan göra sin röst hörd och utöva sitt inflytande. Att visa intresse in-bjuder till samspel och gemensamt ansvar. Att vara öppen för andras önskemål ökar lyssnarens motiva-tion och aktivitet.

Gösta brukade påminna oss om att rösträtt och demokrati en gång var centrala frågor, som skapade en omfattande och stark uppslutning i folkbildning-sarbetet. Idag behövs på nytt ett engagemang och en insats på bred front för att demokratisera de-mokratin.

Utforska tjänsten och samtala om vad ni hittar

Titta på intervjun med Gösta Vestlund som NBV gjorde 2019. https://youtu.be/_fzy9bXbpMI

Sök i Reformatorn på Gösta Vestlund och på Tollare. Berätta för varandra vad ni hittat
Sök på Jalmar Furuskog, och läs för varandra om vad han skrev.
Vilka lokala nykterhetsprofiler finns det? Vilka har ni träffat? Finns det medlemmar som vill komma till cirkeln och berätta om olika nykterhetsprofiler son de har träffat under åren.

Lästips

Ambjörnsson, Ronny: Ellen Key, en europeisk intellektuell. Bonnier, Stockholm 2012

Bengtsson, Åsa: Nyktra kvinnor. Folkbildare, företagare och politiska aktörer. Vita bandet 1900-1930. Makadam förlag, Göteborg 2012

Vestlund, Gösta: Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning. Det svenska folkets bildningshistoria - en översikt [Ny utg.] Sober, Stockholm 2010

Furuskog, Jalmar: Världen är vårt fält (i urval av Peter Axelsson). Sober, Stockholm 1989

6. FORTSÄTT ATT UPPTÄCKA HISTORIEN

Det finns många fler händelser, personer och platser att upptäcka i Reformatorn och i andra dagstidningar. Här nedan kommer några exempel. Säkert har ni också egna idéer.

FOLKHÖGSKOLORNA

Nykterhetsrörelsen har fyra folkhögskolor: Wendelsberg, Helliden, Stensund och Tollare.

Tollares väg till godtemplarna går via Stockholms godtemplares sommarhemsförening, som 1908 hade köpt fyra tomter vid Skärsätra på Lidingö. Fabrikör Conrad Åhlberg var LD (logedeputerad) i Syskonkretsen, Stockholmsdistriktets största förening. Han köpte 1932 Tollare gård på auktion och såg Tollare som den rätta platsen för ett sommarhem. Han erbjöd därför Stockholms godtemplares sommarhemsförening att ta över Tollare om han fick sommarhemsföreningens fyra tomter på Lidingö i utbyte.

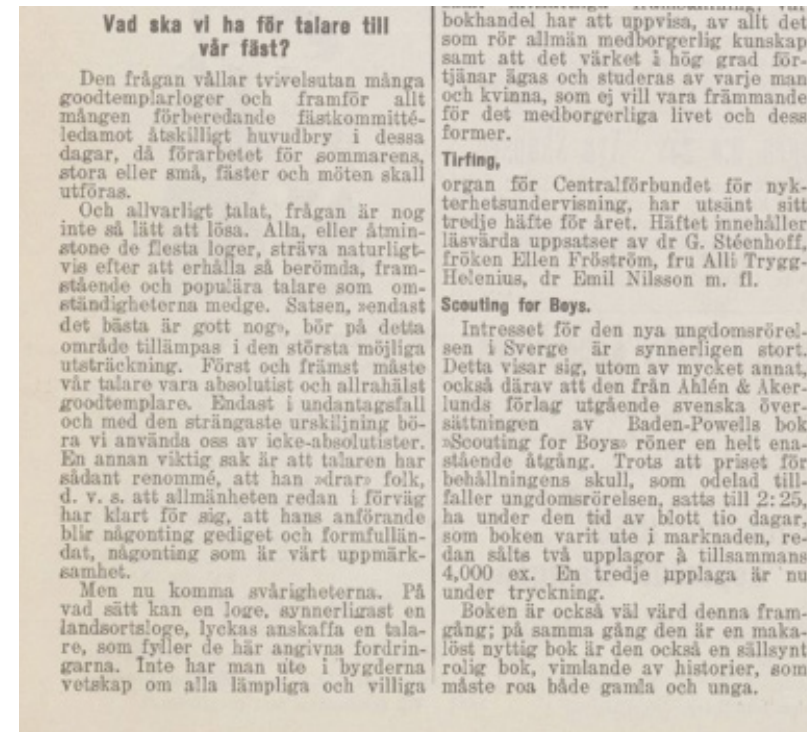
Reformatorn beskriver händelsen julen 1932 som en ”Storstilad julklapp till huvudstadsgodtemplarna”, och händelsen uppmärksammas i både rikspress och lokalpress.

Det kom sedan att dröja ända fram till 1952 innan Tollare blev IOGT:s folkhögskola. Då hade Wendelsbergs folkhögskola varit igång i många år. Redan 1908 startade NGTO, en föregångare till NTO, en folkhögskola i Mölnlycke utanför Göteborg. Wendelsberg är därmed Sveriges äldsta rörelsedrivna folkhögskola. Träslottet Wendelsberg uppfördes i slutet av 1800-talet av Bruno Wendel, som var ägare till Mölnlycke fabriker.

Stensund startade sina första kurser 1950. Även här

Flera loger är bekymrade över att ungdomar lämnar rörelsen, och man lyfter fram scouting som ett sätt att få dem kvar i organisationen.

var Conrad Åhlberg drivande, och det var han som gjorde det möjligt för Frisksportrörelsen att få sin folkhögskola.

Blåbandsrörelsen köpte Hellidens slott 1951 och startade ett år senare den första folkhögskolekursen där.

SCOUTRÖRELSEN

I april 1910 finns det en notis i Reformatorn om att den nya boken Scouting for boys av Robert Baden-Powell röner en helt enastående efterfrågan. I pressen går det sedan att följa hur scoutrörelsen växer fram. Flera loger är bekymrade över att ungdomar lämnar rörelsen, och man lyfter fram scouting som ett sätt att få dem kvar i organisationen. Reformatorn inför en återkommande scoutspalt.

Sök fram Reformatorn från lördagen den 29 maj 1926. Där berättas om ”En lovande början till scoutrörelse bland våra ungdomslogepojkar.” Bland annat finns där ett foto på scoutkåren i Visby, som bildades den 23 april och därmed räknas som den första scoutkåren inom IOGT. IOGT:s scoutförbund bildades sedan 1929. Från början var verksamheten organiserad i olika förbund för flickor och pojkar, men 1959 slogs de samman till ett förbund.

MHF, BLÅ BANDET OCH MÅNGA FLER ORGANISATIONER

Reformatorn gavs ut av IOGT, men som framgår i materialet fanns det många olika nyheterhetsorganisationer. Motorförarnas Helnkyterhetsförbund (MHF) bildades 1926, den första föreningen inom Blå Bandet bildades 1884, Frisksportrörelsen

började växa fram i slutet av 1920-talet, och Sveriges Studerande Ungdoms Helykterhetsförbund (SSUH) stiftades 1896.

Alkoholpolitiska frågor

Motboken infördes i hela landet 1917. Folkomröstningen om rusdrycksförbud i Sverige genomfördes den 27 augusti 1922. Reformatorns sista utgivningsår, innan den nya tidningen Accent tog vid, sammanföll med mellanölets införande i Sverige. Mellanölet (öl klass IIB) började säljas i vanliga livsmedelsbutiker den 1 oktober 1965. Under åren före införandet skrev Sven Elmgren flera ledare i Reformatorn där han tog upp frågan. Det är några exempel på alkoholpolitiska frågor som diskuterats under Reformatorns utgivningstid.

Upptäck och samtala

Hur uppmärksammar Reformatorn de olika folkhögskolorna, och vad skriver övriga tidningar? Några personer med koppling till Tollare respektive Wendelsberg är Conrad Åhlberg, J A Hedenström och Bruno Wendel. Vad skrivs om dem?

Hur speglas scoutrörelsens framväxt? Vilka frågor lyfts fram i scoutspalten? Hur syns scoutarbetet i andra dagstidningar? Hur har Reformatorn beskrivit övriga förbund inom nykterhetsrörelsen?

Småannonserna i slutet av Reformatorn är i sig en guldgruva att upptäcka. Läs igenom annonser om brevaftnar, utflykter, resetalares program och så vidare.

Förutom folkhögskolorna är sommarhemmen och kursgårdarna viktiga delar i nykterhetsrörelsens historia. Vad finns om Saxenborg, Kronobergshed, Kungshol, Nyfors, Tangen, Kuggavik och andra anläggningar som ni känner till?

Vad skrev Reformatorn om förbudsomröstningen och om mellanölet? Hur speglade de andra tidningarna frågan? Kan man se när mellanölet började uppmärksammas som ett problem?

Förslag på studiebesök

Runt om i landet finns arkiv där folkrörelserna samlar sitt material. Hur ser det ut hos er? Var är IOGT-NTO-rörelsens arkiv bevarade? Kontakta ert arkiv, och undersök om det går att boka in ett studiebesök.

En del folkbibliotek har en särskild samling material kring lokalhistorien. Kan de ta emot ett studiebesök?

Andra källor

Folk i rörelse <http://www.folkiorelse.se> innehåller material med exempel ur folkrörelsehistorien fram till 1922. Folk i rörelse är framtaget av Svenska arkivförbundet.

Demokratijubileet 2018–2021 uppmärksammas på många olika sätt. På <https://demokrati100.se> får du kunskap om den historiska processen och människorna som skapade den. Innehållet riktar sig till alla som är intresserade av att veta mer om demokratins framväxt. Bakom webbplatsen står Kungliga biblioteket (KB) och Riksbankens Jubileumsfond (RJ) tillsammans med ett nätverk av forskare och företrädare för bibliotek, arkiv och museer.

Hos Riksarkivet kan du söka i en rad olika arkiv. I Nationell arkivdatabas (NAD), kan du se vilket material som finns förtecknat till exempel från nykterhetsrörelsen. Prova själv att söka: sok.riksarkivet.se

Vid Omberg ligger Ellen Keys Strand. Under sommarhalvåret tar de emot besök och arrangerar visningar. <https://www.ellenkey.se>

Lästips

Elmgren, Sven: Sven Elmgren, journalist och världsresenär, Sober Stockholm 1990

Nilsson, Rune, Schueler, Ronny & Önneshj, Eva (red.): Mitt i livet. Tollare folkhögskola 50 år. Utgiven av folkhögskolan, Saltsjö-Boo 2002

7. EFTERORD – SKRIV DIN FÖRENINGSHISTORIA UR TIDNINGSPERSPEKTIV

Det här studiematerialet handlar om nykterhetsrörelsens historia, sedd ur tidningarnas perspektiv. Det är ett spännande sätt att se på historien, speciellt som KB:s digitalisering omfattar så många olika tidningar. Vi har använt Reformatorn som en ledtråd genom studiematerialet, men man skulle lika gärna kunna beskriva sin egen förenings historia genom att studera en eller flera lokaltidningar.

De flesta som skriver en förenings historia utgår från arkiverade protokoll och annat material som finns i olika arkiv. Ofta tar man med tidningsklipp. Genom den här studiecirkeln hoppas vi att du fått del av spännande perspektiv och uppslag till fortsatta undersökningar, oavsett om det gäller att skriva en förenings historia eller inte. Vår erfarenhet är att man hittar något spännande varje gång man tittar in i de gamla tidningarna.

Medlemstidningar har alltid diskuterats. Hur mycket medlemsmaterial ska det finnas? Ska organisationens tidning vara ett språkrör för organisationens ledning, eller ska den vara oberoende? Hur ska den betalas? Hur ofta ska den ges ut? Det är frågor som de flesta organisationer har brottats med på kongresser och årsmöten.

Vår spegel, Reformatorn, tillkom när de två grenarna Hickmaniter och Maliniten återförenades 1887. Och den upphörde inför en kommande sammanslagning mellan IOGT och NTO. Inför sammanslagningen av Reform och Svenska Good Templar diskuterades tidningsfrågan intensivt. Båda sidorna ville ha sin redaktör och sin inriktning. Det blev kompromisser, och till sin besvikelse blev Oskar Eklund inte redaktör utan i stället Axel Johansson. Han ersattes redan 1888 av Valdemar Skarstedt, och 1889 fick Oskar Eklund sin revansch. Men 1887 blev han så ledsen att han gick till Klara kyrkogård och skrev en sorgsen avskedsdikt som publicerades i det sista numret av Svenska Good Templar. I Reformatorn den 28 mars 1965 har Uno Sten beskrivit händelserna och publicerat Oskar Eklunds dikt igen. Inför sammanslagningen av Reformatorn och Ariel till Accent anställdes en redaktör från varje sida, Uno Sten från IOGT och Åke Ingelmo från NTO.

De stora förändringarna i Reformatorn skedde 1911, 1936, 1949 och 1956. Varje gång har formatet minskats och bilderna blivit fler. I tidningens nummer den 28 mars 1965 berättas på sidan 9 om att den nya, för IOGT och NTO sammanslagna tidningen, kommer att heta Accent. Namnet hade föregåtts av en namnpristävling och också av att organisationen fått avslag på försöken att registrera tre eller fyra andra namn, innan det blev Accent. Vi är väldigt nyfikna på om någon vet vilka de ratade namnen var?

Det första numret av Accent kom ut till påsk 1965. Men det är en helt annan historia.

Åke Marcusson och Peter Axelsson

Utforska tjänsten och samtala om vad ni hittar

Sök upp de sista numren av Accent 1964 och 1965 och ta reda på hur man presenterade nyheten att Reformatorn och Ariel skulle slås samman.

Använd sökordet Accent under 1965 för att se om det skrevs om den nya tidningen i andra tidningar. Berätta för varandra vad ni hittat.

Diskutera vad ni har kommit fram till under cirkelns gång. Ge exempel på saker som ni inte visste innan ni deltog i cirkeln.

Diskutera också hur ni skulle kunna presentera vad ni kommit fram till för de andra i föreningen. Fundera på om ni ska göra ett studiebesök på det lokala biblioteket.

Ta reda på mer om Nykterhetshistoriska sällskapet, som startade 2014, och diskutera vad ni kan göra för att stödja sällskapets arbete.
www.nykterhetshistoriskasallskapet.se

Diskutera i studiecirkeln om ni vill fortsätta att träffas och hur ni ska kunna delge varandra nya saker som ni hittar var och en på sitt håll.

LÄSTIPS

- Lindberg, Bertil: Det måste bli annat av, sa' Olof Bergström. Berättelse om ett märkligt levnadsöde i Sverige och Amerika. Stockholm, Sober 1991. (Se särskilt sid 66-77)
- Ambjörnsson, Ronny: Ellen Key, en europeisk intellektuell. Bonnier, Stockholm 2012
- Bengtsson, Åsa: Nyktra kvinnor. Folkbildare, företagare och politiska aktörer. Vita bandet 1900-1930. Makadam förlag, Göteborg 2012
- Vestlund, Gösta: Folkuppfostran, folkupplysning, folkbildning. Det svenska folkets bildningshistoria - en översikt [Ny utg.] Sober, Stockholm 2010
- Furuskog, Jalmar: Världen är vårt fält (i urval av Peter Axelsson). Sober, Stockholm 1989
- Elmgren, Sven: Sven Elmgren, journalist och världsresenär, Sober Stockholm 1990
- Höjer, Björn: Tollare 1952-1992, en folkhögskola i tiden. Sober, Stockholm 1992
- Nilsson, Rune, Schueler, Ronny & Önnestjö, Eva (red.): Mitt i livet. Tollare folkhögskola 50 år. Utgiven av folkhögskolan, Saltsjö-Boo 2002

Vill du starta studiecirkel

Studiecirkeln är en demokratisk arbetsform där deltagarna tillsammans lär sig mer om ett ämne de är intresserade av. Kultur, hållbar utveckling, musik eller natur & trädgård. Inget ämne är för litet eller för stort.

Genom gemensamma reflektioner och diskussioner ökar hela gruppens samlade kunskap. De frågeställningar som finns i studiematerialet/studieplanen ska stimulera till diskussioner och samtal, men naturligtvis kan ni också diskutera andra frågor som kommer upp i gruppen. Vill du också starta en cirkel? Hör av dig till din lokala verksamhetsutvecklare. Alla kontaktuppgifter finns på www.nbv.se

För att räknas som studiecirkel ska ni:

- vara minst tre deltagare och max 20, varje deltagare ska delta på minst tre träffar och på minst en av de tre första träffarna
- träffas en till tre gånger per vecka, men det går också att till exempel träffas en gång per månad
- arbeta en till fyra studietimmar per träff, en studietimme är 45 min
- träffas minst tre gånger och totalt minst nio studietimmar

Studiecirkelledarens roll

En viktig uppgift som cirkelledare är att se till att diskussionen hänger ihop med gruppens behov och målsättning - en med

cirkeln. De samtal ni kommer att föra styrs av era behov. Vissa frågor och övningar kan kännas viktigare än andra och kommer att ta längre tid. Andra frågor kanske leder till angelägna stickspår som ni vill ägna tid åt. En annan viktig uppgift för cirkelledaren är att vara uppmärksam på att olika synpunkter kommer fram och att alla får komma till tals. När en grupp samlas för att söka nya kunskaper bör alla känna att de synpunkter man har tas tillvara och att de frågor man har kommer upp i gruppen. En del grupper fungerar nästan "av sig själva", men många grupper kan behöva stöd för att diskussionerna ska komma framåt och för att inte några ska dominera.

Det är också studiecirkelledaren som håller kontakten med NBV. Vill du veta mera om att vara cirkelledare så har NBV ett utbildningsprogram där den första delen handlar om din roll som ledare. Mer information om utbildningarna får du via ditt NBV-kontor. Kontaktuppgifter till NBV finns på www.nbv.se

NBV, Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet, bedriver folkbildningsverksamhet över hela Sverige. Vi är landets äldsta studieförbund med mer än 120 års erfarenhet av folkbildning. Vi lägger särskild vikt vid frågor som handlar om nykterhet, demokrati och föreningsliv.

